

İçindekiler

- 2 ATATÜRK ve KÜLTÜR
Prof. Dr. Nihat NİRÜN
- 4 TÜRKİYE'de İLK MECLİS NASIL AÇILDI?
İsmet PARMAKSIZOĞLU
- 5 19 MAYISLARDA (Şiir)
İlhan GEÇER
- 6 ° Türk Büyükleri
BUMIN KAĞAN
Prof. Dr. Bahaeddin ÖGEL
- 8 TÜRK ANASI (Şiir)
M. Sabih ŞENDİL
- 8 FATİH SALTAN MEHMED'in İSTANBUL'A TAYİN ETTİĞİ
İLK KADI: KELÂM ÂLİMİ HIZIR BEY
Doç. Dr. Şerafeddin GÖLCÜK
- 13 Prof. MEHMED FUAD KÖPRÜLÜ (2) (İlmi Hayatı)
Prof. Dr. Mehmet Altay KÖYMEN
- 16 ÂŞIK VEYSEL (3)
H. Rıdvan ÇONGUR
- 20 EYLÜL ROMANINDA MUSİKİ (2)
Zeynep KERMAN
- 25 ATATÜRK'ün DARÜLFÜNUN'U ZİYARETİ
Dr. Mehmet Reşat UYSAL
- 27 MİLLİYETÇİ ÇİN KÖY TOPLUMLARI İLE TÜRKİYE KÖY
TOPLUMLARI ARASINDA KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME
Prof. Dr. Nermin ERDENTUĞ
- 28 : ON YEDDİ YAŞIN NEĞMESİ (Şiir)
Nebi HEZRI
- 31 ° Gezi Notları
STRUGA ŞİİR AKŞAMLARI 1980 (4)
Feysi HALICI
- 34 TÜRK MİLLETİNİN ŞİİR GÜCÜ
Nail TAN
- 38 HALK TÜRKÜLERİNDE METİN ONARIMI YAPILABİLİR Mİ?
Kâmil TOYGAR
- 40 ° Hikâye
YOLUN SONU
Osman ÇEVİKSOY
- 44 1980'de SİNEMA
Cem KARAER
- 47 ELİ BAYRAKLI (Şiir)
Ahmet Metin ŞAHİN
- 48 ° Kültür ve Sanat Olayları
— "ATATÜRK ve TÜRKİYE" konulu fotoğraf sergisi,
Devlet Başkanı Kenan EVREN tarafından açıldı.
— "ATATÜRK ve TÜRKİYE" fotoğraf sergisinin açılışında
Kültür Bakanı Cihad BABAN'ın yaptığı konuşma.
- 49 ° Devlet Tiyatroları'ndan Haberler
— Devlet Tiyatroları, Atatürk'ün Doğumunun 100. Yılı
Münasebetiyle 67 İl, 92 İlçe ve 25 Köyü içine alan
Büyük Bir Anadolu Turnesi Düzenliyor.
- 50 II. MİLLETLERARASI TÜRK FOLKLOR KONGRESİ'ne DOĞRU
- 51 SAİD HALİM PAŞA YALISINDA BULUNAN BİR HALI SECCADE

Millî Kültür

AYLIK DERGİ

Cilt: 2 Sayı: 12
MAYIS 1981

İmtiyaz Sahibi:
Kültür Bakanlığı Adına

Cevdet TÜRKEROĞLU

Yazı İşlerini Fiilen İdare Eden
Mes'ul Müdür:

Yavuz Bülent BÂKİLER

Yazı Kurulu:

Prof. Dr. Zeynep KORKMAZ

Feyzi HALICI

Yavuz Bülent BÂKİLER

Cevdet TÜRKEROĞLU

Teknik Sekreter:

Satılmış TAŞ
Süleyman YURDAKUL

İdare Yeri:

Kültür Bakanlığı
Tanıtma ve Yayınlar Dairesi
Başkanlığı

Mithatpaşa Cad. No.: 33
Yenişehir — ANKARA

Tel: 25 43 76

FİYATI: 75 LİRA

YILLIK ABONE BEDELİ: 750 LİRA

DIŞ ÜLKELERE
\$1 D.M. 2

YILLIK ABONE BEDELİ: \$10. DM.20

ABONE YAZIŞMA ADRESİ

Kültür Bakanlığı

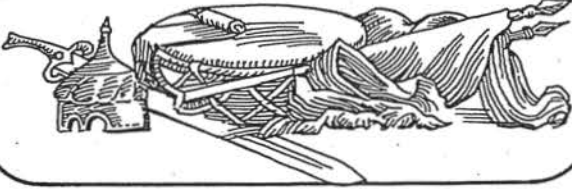
Döner Sermaye İşletmesi

Merkez Müdürlüğü

Mithatpaşa Cad. No: 33

Tel: 25 29 26 Yenişehir/ANKARA

TÜRK BÜYÜKLERİ



BUMIN KAĞAN (Göktürk Devleti'nin Kurucusu)

Prof. Dr. Bahaeddin Ögel

ME T E ve soylarının 750 yıl süren üstünlüklerinden sonra, 150 yıl kadar bir suskunluk olacak; 552 yılında ise Göktürk Devleti, bütün güç ve görkemle birlikte, ortaya çıkacaktır. İlk defa Türk adı ile kurulan bu Türk devleti, Türk milletinin adını hem aklamış ve hem de kutlamıştır. Devletin adı, yalnızca Türk değil, G ö k — T ü r k idi. Yani Tanrı'nın ve göğün rengiyle kutlanmış, göklük ve sonsuz maviliklere bürünmüş olan bir Türk! Bunlar, Tanrı tarafından esirgenmiş, bağışlanmış Türklerdi.

Onlara bu üstünlük ve dünyayı idare etme hakkı, yeri ve göğü yaratan Ulu Tanrı tarafından verilmişti. Nitekim Göktürk yazıtlarında şöyle deniyordu: Üzerimizdeki gök; aşağıda, (sonsuzluğa kadar giden) yağız yer yaratıldığında; ikisi arasında, insanoğlu (kişioğlu) yaratılmış, kişioğlunun üzerine ise, atalarım Bumın Kağan ve İstemi Kağan (hakan olarak oturmuşlardı). Gözleri kamaştıran bu muhteşem girişte, Türklerin Tanrı anlayışı kadar, devlet ve millet anlayışı da anlatılmaktadır. Göğü ve yeri yaratan, bir tek Ulu Tanrı vardır. O da yalnızca, Türk Hakanı Bumın Kağan ile küçük kardeşi İstemi Kağanı kutlamıştır.

G ö k t ü r k l e r ' i n ö n c e l e r i , yine büyük ve derin bir mitolojiye bürünmüş olarak karşımıza çıkmaktadır:

Göktürkler eskiden, Batı Denizi'nin sağ, yani batı kıyılarında oturuyorlardı. Komşu bir devlete yenildiler

ve hepsi kılıçtan geçirildiler. Yalnızca on yaşında bir çocuk kaldı. Düşman onun da kol ve bacaklarını kesti ve bir bataklıktaki otların içine attı. Bu sırada bir dişi kurt görüldü ve oğlanı beslemeye başladı. Düşman bunu duyunca, o çocuğu da öldürmek istedi. Fakat kurt düşmanı görünce, çocuğu aldı ve Turfan'ın kuzeybatısında bulunan bir dağa kaçırıldı. Bu dağda bir mağaradan içeri girdi. Mağaranın içinde, birkaç yüz mil genişliğinde bir çayır vardı. Çevresi dağlarla çevrilmişti. Dişi kurtla oğlan evlendiler. Kurt, on oğlan doğurdu. Çocuklar dış dünyadan birer kız kaçırıldılar. Her çocuğun soyu ayrı bir soyadı aldılar. Bunlardan biri de (Bumın Kağan'ın ailesi olan) Aşına soyu oldu. Bu on Türk atasının içinde en akıllısı, Aşına idi. Bunun için onların başına geçti. Atalarını unutmadığını göstermek için de, otağının önüne, üzerinde kurt başı bulunan bir bayrak dikti.

Ahien Şad adlı atalarının zamanında mağaradan dışarı çıktılar. Avarlara (Juan—juan) bağlandılar. Büyük yabgu zamanında gittikçe güçlendiler... Bundan sonra artık efsane tarihe dönüşür. Bazı kaynaklara göre Bumın Kağan, yukarıda adı geçen bu büyük yabgunun büyük oğlu idi. Türklerde yabgu, kağandan küçük bir memur-yettir. Fakat Bumın Kağan'ın onun daha sonraki soylarından gelmiş olması, daha yerinde bir düşüncedir.

Göktürklerin, M e t e ' nin soyundan geldikleri de söylenir. Çin tarihlerinde yer alan bu görüşlerde de, bazı gerçek payları çoktur. Bu meseleyi iki bakımdan incelemek gereklidir. Çünkü Göktürkler, M e t e İmparatorluğunu meydana getiren kavimlerden biriydi. Zaten eski Çinliler de Göktürklerin, Hunların soylarından geldiğini kabul ederlerdi. Bundan dolayı Göktürk Devleti'ndeki Hun geleneklerinin devamını bu bakımdan normal görmek gereklidir. Diğer yandan M.S. 439'a kadar, Türklerin güneydoğusunda, köklü bir Hun geleneğine ve yazılı bir kültüre sahip olan, güçlü bir hun devleti bulunuyordu. Bunların Çin baskısı ile Türklerin içine gelip, Hun ve Mete'nin geleneklerini tazelemiş olmaları da normal görülmelidir. Nitekim Çin tarihleri bu konuda şöyle diyorlardı: Göktürklerin ataları, (Çin'deki) Pingliang ilinde yaşayan çeşitli Hunlardı. Onların soyları ise, Aşına idi. Sonraki Toba Devleti, (Hunların) Cüçü devletini yıktılar (M.S. 439). Bu Aşına soyları kaçarak, 500 aile ile Avarlara bağlandılar. Uzun yıllar, Altay dağlarında oturdular. D e m i r d e n âletler ve silahlar yapma işleriyle uğraştılar. Altay dağları, tıpkı bir miğfere benziyordu. Onun için herkes onları, miğfer manasına gelen T ü r k sözü ile andılar. Türklerle, "Türk" sözü ile "miğfer" anlayışının hiçbir ilgisi yoktur. Yalnızca İ r a n dillerinde terk sözü, miğfer karşılığı olarak kullanılır. Zaten Türkler bu sırada, Orta Asya'nın oldukça batısında, yani İ r a n dillerini konuşan kavimlerin yakınlarında oturuyorlardı. Bundan dolayı Çin tarihleri, ipekyolu ile gelen, Türkler hakkındaki İran inanışlarını alıp, bu şekilde yansıtmış olabilirlerdi. Zaten Göktürk

Devleti'nde, Batı ve Ön Asya kültür tesirleri de çoktur. Nitekim Bumın Kağan'ın atalarının, Batı Türkistan'da da görülen şad ve yabgu gibi ünvanları kullanmaları da, bunu gösterir. Asıl mühim olan nokta, Göktürklerin, Orta Asya'nın batısında gelişmiş ve güçlenmiş olmalarıdır. Yukarıdaki efsenelerde geçen Onboy da, Batı Göktürk Devleti'ni oluşturan Türklerin bir diğer adıdır. İstemi Kağan'la ilgili yazımızda, bunun üzerinde daha geniş olarak duracağız.

B u m ı n Kağan, tarih sahnesinde: **M e t e**'nin gençliği gibi Bumın Kağan'ın ilk çağları da efsane ile karışmıştır. Kağan veya imparator oluşu, M.S. 552 yılında gerçekleşmişti. Tarih kaynaklarındaki adı ise, ilk olarak ancak 545 yılında geçmektedir. Bundan önce neredeydi? 582 yıllarında Göktürk hakanının Çin'e yazdığı bir mektupta, "devletimizin kuruluşundan ancak 50 yıl geçti" deniyordu. Bu duruma göre Bumın Kağan, 535 yıllarında, artık güçlenmiş ve devletini kurmuş olabilirdi.

Demirci Göktürkler geleneği bir efsane değil; bir gerçektir. Çünkü bütün kaynaklar bunu doğrularlar. Göktürk Kağanlığı'nın, Büyük Okyanus'tan Kırım yarımadasına kadar uzadığı ve gerçek bir cihan imparatorluğu olduğu çağda da bu demircilik geleneği kaybolmamıştı. 568 yılında Bizans'tan Batı Göktürk Devleti'ne gelen Bizans elçisi Zemarhos'u, ileri gelen Türk beyleri karşıladılar. Bizans elçisine **d e m i r** ve **ç e l i k** çeşitleri gösterdiler. Bizans elçisi Türklerin kendilerinde **ç e l i k** madenlerinin bulunduğunu söylemek istedikleri inancına vardı. Bundan sonra Türk şamanları, Bizans elçilerini alevlerin üzerinden geçirerek, kötü ruhlarını temizlediler. Demirler, Bizans elçisine niçin gösterilmişti? Bu bir alışveriş için mi, yoksa bir din ve devlet töreninin, bir gereği olarak mı yapılmıştı? Bunu bilmiyoruz. Ancak bütün Türklerde kılıç, ustasının üstün tutulduğu bir gerçektir.

Bumın Kağan'ın ilk büyük akını, sonraki **U y g u r** kavimlerinin ataları olan Tölös kavimlerine karşı yapıldı. Tölösler de, Göktürkler gibi **A v a r** (Juan—juan) İmparatoru'na bağlı idiler. Bu sırada, Çin'in kuzeyinde ise, birkaç devlet vardı. Bumın Kağan bu devletlerden birine bir elçi gönderdi. Çin de, onlara hemen elçi ile karşılık verdi. Ancak Göktürlere gelen bu Çin elçisinin bir Soğdu, yani Batı Türkistan soyundan biri olması üzerinde, durmak gereklidir. Bu da Türklerin Batı Türkistan'la olan ilişkilerini gösterir. Çin elçisi gelince, Türkler, çok sevindiler ve Türk devleti gelişecektir; çünkü büyük bir devletten bize bir elçi geldi, dediler. Bu sırada Uygurların ataları Tölösler, Avar kağanına hücum etmek için hazırlanıyorlardı. 546 yılından az önce, Bumın Kağan Tölöslere hücum etti ve onları yendi. Bumın Kağan böylece, bağlı bulunduğu Avar kağanına karşı, bir hizmette bulunduğunu göstermek istemişti. Aslında ise Türkler, kendi akrabaları olan Tölösleri kendilerine katmakla güçlerini büsbütün pekiştirmişlerdi. Çünkü

bu akında Bumın Kağan, 50.000 akraba Tölös ailesini, kendisine katmıştı.

Avar kağanının yenilmesi ve Göktürk Devleti'nin kurulması, bundan sonra gerçekleşir. Bumın Kağan Tölös Türklerini yenmekle çok güçlenmiş ve gururlanmıştı. Bumın Kağan bu hizmetine karşılık, Avar kağanından kızını istedi. Avar Kağanı Anagay, buna çok kızdı ve Türkleri şu sözlerle azarlamak için bir de adam gönderdi. Avar kağanın adamı, Bumın Kağan'a şöyle dedi: Siz benim **d e m i r c i** kullarınısınız, böyle bir (evlenme) isteğinde bulunmaya, nasıl cesaret edebiliyorsunuz? Avar kağanının bu sözlerine Bumın Kağan çok kızdı ve Avar elçisini öldürdü. Bundan sonra da, Çin'deki Batı Topa devletine bir elçi göndererek bir kız istedi. Çin imparatoru ise, Bumın Kağan'ın bu isteğini, hemen yerine getirdi.

Anlaşıldığına göre Bumın Kağan, bu olanlardan önce, kağanlığını ilân etmişti. Çünkü bazı kaynaklara göre, Avar elçisi kendisine geldiği zaman, **İ l** Kağan ünvanını taşıyordu. Ancak bu şüphelidir. 552 yılında, Bumın Kağan ordusunu aldı ve Gobi çölünün güneyine ve Çin'in kuzeyine indi. Avar kağanı Anagay'ı yendi. Kafatasını altınlayarak bir kırmızı kâsesi yaptırdı. Böylece —bu and kâsesi ile— Avar İmparatorluğu'nun yerine geçmiş olduğunu, bütün dünyaya ilân etmiş oluyordu. Tıpkı **M e t e**'nin oğlu gibi! O da Yüeci kralının kafatasından böyle bir kâse yaptırmış ve devletler arası anlaşmalar ile seremonilerde bile kullanılmıştı. Anlaşıldığına göre Bumın Kağan, bu büyük zaferlerinden az sonra ölmüştür.

Göktürk devleti, **M e t e**'nin imparatorluğunun bir örneği gibi kurulmuştu: Kağan ve hatun ünvanları, daha çok Avar devletinde geçerli olan ünvanlardı. Hunlarınkiler ise, değişti. Bunun için Çin kaynakları, Bumın Kağan'ın aldığı yeni ünvanları, Mete çağının ünvanları ile karşılaştırıyorlardı. Bumın Kağan yaktığı ve üzerine oturduğu Avar Devleti'nin, ünvanlarını da, birlikte almış olmalıydı. Ayrıca Göktürk Devleti'nde, eski Hun ünvanları da yaşamıştı. Hatta Bilge Kağan ünvanı bile, bir Hun geleneğinden gelmeliydi. Kaynaklarda, "Bumın Kağan Avarları yenerken, **İ s t e m i** **K a ğ a n** da batı bölgelerini idare ediyordu", deniyordu. Fakat Türk geleneklerine göre, böyle büyük akınlarda, hanedanın bütün kişileri, hep birlikte savaşa katılırlardı. İstemi Kağan ile Batı Göktürk Devleti'nin **A k h u n** **l a r a** yaptığı akının başında da, yine doğudaki büyük Türk kağanı bulunuyordu. Bu akın, 562 yılında olmuştu.

Avarlar ile Avar İmparatorluğu, üzerinde de, biraz duralım. Büyük Hun İmparatorluğu'nun zayıflamasından sonra, uzakdoğudan gelen Proto—Moğol kavimleri, yavaş yavaş batıya ve güneye doğru sızmaya başlamışlardı. M.S. 400'den sonra, Çin'in batısındaki ipekyolunun büyük şehirlerinde yığılan bu kavimlerin bir bölümü, Çinlilerin "Juan—juan" diye adlandırdıkları

güçlü bir devleti kurdular. O çağlarda Orta Asya'yı baştan başa kaplayan ve Çinlilerin "Kaoçı", —yani yüksek tekerlekli arabalar— dedikleri Türk kavimlerini idareleşi altına aldılar. Ticaret bakımından, batıya da uzandılar ve A k h u n Devleti üzerinde de, üstünlüklerini kabul ettirdiler. Göktürkler ile Uygurların ataları olan Tölösler de, artık onlara bağlanmışlardı. Avar başkenti Orhun kıyılarındaydı. İş ve güçleriye, daha çok Çin sınırlarında idi. Ancak Orhun'u başkent yapmayan bir devlet, Orta Asya'da bir imparatorluk olarak tanınmazdı. Avarlar çok geri bir kavim idiler: Tanrı dağlarındaki Yueban adlı bir Hun devletinden gelen elçiler onların ülkesine girince, öğrendiler. 'Biz insanların değil, hayvanların ülkesine gelmişiz', deyip, geri döndüler. Çünkü Avarlar o kadar pis ve kirli idiler. Göktürk Devleti kurulunca büyük bir öç ve intikam savaşı başladı. Çin'e kaçan Avarlar, hemen geri alınıp öldürüldü. Göktürklerin korkusundan, batıdaki birçok kavimler de Avrupa'ya kaçtılar. Bunlar karışık oldukları için, Avrupa kaynakları onlara, Yalancıl Avarlar (Pseudo—Avarlar) dediler. Bunların çoğu, Göktürlere karşı olan, Türk kavimleriydi. Avar—Hun adı da verilen bu kavimler, Avrupa'da ünlü A v a r devletini kurdular.

TÜRK ANASI

Cömert çeşmelerden emzirdin beni
Uykularımı haram ettin.
Sütün kadar helâl sevgi ve umut
Yüklenmiş ninnilerle büyüttün.

Anadır kol kanat geren yavrusuna
Yemez yedirir, giyemez giydirir.
Yüreğinin içinde bir dünya
Bir altın anıttır, yükselir.

Nokta—nokta konuşursun bakınca
Kaşları hilâl—hilâl Türk anacığım!
Ay—Yıldızı öğretir, Atatürk'ü tanıtırısın
Çocuklarına ilk önce.

Cennet bile ayakların altında
Bu ne sevgi tüm evren bunâ dardır.
Zübeyde annede birleşir eller
O'nda Türkiyemin cevheri vardır.

M. SABİH ŞENDİL

Fatih Sultan Mehmed'in İstanbul'a Tayin Ettiği İlk Kadı

HIZIR BEY, Fatih'in İstanbul'a tayin ettiği ilk kadı olmasının yanında, taşıdığı birtakım ilmi faziletler, gerek talebe ve evlâtlarıyla, gerekse eser olarak ilim ve irfan hayatımıza yaptığı tesirlerle üzerinde durulması gereken değerli ilim adamlarımızdan biridir. Onun ilmi yönüne ve bıraktığı eserlere geçmeden önce hayatını ve kişiliğini tanımada yarar vardır.

I) HAYATI

1— Kimliği:

Hızır Bey'in doğum yılı olarak 6 Ağustos 1407 verilmektedir. Doğum yeri babası Celâleddin'in kadı sıfatıyla vazife gördüğü Sivrihisar'dır¹. Onun meşhur Nasreddin Hoca'nın torunlarından olduğu söylenir².

2— Tahsili:

Hızır Bey, ilk tahsilini babasından yapmıştır³. Onu, daha sonra Molla Mehmed Yeğen adıyla tanınan, Molla Fenârî'den sonra Bursa'ya kadı tayin edilen Ahmed b. Armağan'a talebelik eder görüyoruz. Hızır Bey, Molla Yeğen'den akfî ve naklî ilimleri tahsil etmiş ve ayrıca onun kızıyla evlenmiştir. Bu evlilikten meydana gelen çocukları, daha aşağıda söz konusu edeceğimiz gibi, değerli birer ilim adamı olmuşlardır⁴.

(1) Mehmet Süreyya, Sicilli Osmanî, c. II, s. 277. İstanbul 1311. İslâm Ansiklopedisi. c. V, s. 471, İst. 1950.

(2) Bursalı Mehmed Tahir, Osmanlı Müclifleri, c. I, s. 337, İst. (Meral Yayınevi)

(3) Taşköprüzade, eş—Şakaiku'n—Nu'mâniyye, s. 55, Beyrut, 1975.

(4) İsmail Hakkı Uzunçarşılı, Osmanlı Tarihi, c. II, s. 652, Ankara, 1975, Taşköprüzade, A.g.e., s. 55.